Training – Berlin: Sportverlag, 1983 – P. 150 – 158.

7. De Vries H. A., Houch T. J. Physiology of Exercise – Medison: WCB Brown and Benchmarc Publishes, 1994 – 636 p.

8. Harre D Kraftfahigkeite // Trainingwissenschaft – Berlin: Sportverlag, 1994 – P. 159 – 167.

Ніколаєнко В.В.
Національний університет фізичного виховання і спорту України

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ БАГАТОРІЧНИМ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ФУТБОЛІСТІВ

Фахівці спорту вищих досягнень та дитячо-юнацького футболу підкреслюють відсутність талановитої молоді для поповнення професійних команд. Одним з адекватних відповідей у розглянутому аспекті уявляється подальше підвищення ефективності підготовки конкурентоспроможного, в найближчій перспективі, спортивного резерву на основі інтенсифікації вдосконалення якості науково-методичного супроводу тренувального процесу. Мета роботи - обґрунтувати педагогічну технологію управління багаторічним процесом формування техніко-тактичної майстерності футболістів. Проведено аналіз програмних документів, літературних джерел і діяльності дитячих тренерів у процесі реалізації довготривалої програми підготовки юних футболістів. Показано, що існуючий «організований» футбол, система проведення дитячо-юнацьких змагань, як і педагогічні підходи до навчання юних талантів, спрямовані на форсування тренувального процесу, досягнення миттєвих результатів, командно-групову форму проведення занять, які не сприяють індивідуальному розвитку і підготовці креативного, що володіє високим рівнем спортивної майстерності, гравця. Визначено технологічна стратегія управління процесом навчання, яка заснована на послідовному розв'язанні етапних завдань, використанні ситуаційно-ігрового методу, характеру діяльності тренера і учнів.

Ключові слова: *багаторічна підготовка, техніко-тактична майстерність, юні футболісти, педагогічна майстерність тренера.*

Николаенко В.В. Педагогическая технология управления многолетним процессом формирования техніко-тактического мастерства футболистов.Специалисты спорта высших достижений и детско-юношеского футбола подчеркивают отсутствие талантливой молодежи для пополнения профессиональных команд. Одним из адекватных ответов в рассматриваемом аспекте представляется дальнейшее повышение эффективности подготовки конкурентоспособного, в ближайшей перспективе, спортивного резерва на основе интенсификации совершенствования качества научно-методического сопровождения тренировочного процесса. Цель работы – обосновать педагогическую технологию управления многолетним процессом формирования технико-тактического мастерства футболистов. Проведен анализ программных документов, литературных данных и

деятельности детских тренеров в процессе реализации долговременной программы подготовки юных футбольных. Показано, что существующий «организованный» футбол, система проведения детско-юношеских соревнований, как и педагогические подходы к обучению юных талантов, направлены на форсирование тренировочного процесса, достижение сиюминутных результатов, командно-групповую форму проведения занятий, которые не способствуют индивидуальному развитию и подготовке креативного, обладающего высоким уровнем спортивного мастерства, игрока. Определена технологическая стратегия управления процессом обучения, основанная на последовательном решении этапных задач, использовании ситуационно-игрового метода, характере деятельности обучающего и обучаемого.

Ключевые слова: *многолетняя подготовка, технико-тактическое мастерство, юные футболисты, педагогическое мастерство тренера.*

Nikolaenko V.V.. Pedagogical technology of management by the long-term process of forming of техніко- of tactical mastery of footballers.The specialists of sport of higher achievements and child-youth football underline absence of talented young people for addition to the professional commands. One of adequate answers in the examined aspect is a further increase of efficiency of preparation competitive, in the nearest prospect, sport reserve on the basis of intensification of perfection of quality of scientifically-methodical accompaniment of training process. Aim of work - to ground pedagogical technology of management the long-term process of forming of технико-тактического mastery of footballers. The analysis of position papers is conducted, literary data and activity of child's trainers in the process of realization of the of long duration program of preparation young football. It is shown that the existent "organized" football, system of realization of child-youth competitions,, as well as pedagogical going, near educating of young talents is sent to forcing of training process, achievement of momentary results, command-group form of realization of employments, that does not assist individual development and preparation креативного, possessing the high level of sport mastery, player. Technological strategy of management is certain the process of educating, based on the successive decision of stage tasks, use of situatioonal-playing method, character of activity of teaching and taught.

Key words: *long-term preparation, технико-тактическое mastery, young footballers, pedagogical mastery of trainer*.

Вступ. Досягнення успіху в сучасному футболі не обмежується фактом випадково показаного результату. Це - підсумок багаторічної спільної роботи спортсменів і тренерів в оволодінні техніко-тактичною майстерністю, вдосконаленні рухових, психічних і особистісних якостей у поєднанні з ефективним застосуванням медико-біологічних засобів підвищення працездатності і прискорення відновлювальних процесів. При цьому для досягнення, в перспективі, високого рівня спортивної майстерності, кожен етап багаторічної підготовки висуває високі вимоги, не тільки до змісту

тренувального процесу, але і до організації діяльності дитячого тренера. Іншими словами, прогрес сучасного футболу детермінований системою багаторічної та кваліфікованої діяльності тренера, а тим самим і ефективним функціонуванням системи підготовки спортивного резерву (В. І. Міхалевський, 2010). Саме тому, головним критерієм успішності роботи дитячо-юнацької спортивної школи, як і критерієм оцінки ефективності роботи тренера, повинні бути не спортивні досягнення команд, кількість підготовлених розрядників, а індивідуальний розвиток і особистий спортивний зріст гравця, якість процесу навчання і гри команди [5, 13, 15, 18-22].

Як справедливо зауважила Т. В. Михайлова (2009), тренер повинен визначати, успішність і творчу своєрідність, але не процесу спортивного тренування, а процесу тренування спортсмена. Разом з тим, аналіз літературних джерел та узагальнення вітчизняного та міжнародного практичного досвіду дозволяють зробити деякі висновки про те, що особливості управління підготовкою футболістів, включаючи методи і форми організації, в Україні та провідних футбольних країнах Європи різняться. Ці відмінності логічно випливають з цілей, завдань, а також особливостей стратегії підготовки спортсменів. Видається, що саме цільова спрямованість на довгострокову підготовку перспективних футболістів повинна визначати технологічну стратегію управління процесом їх навчання в Україні. Дослідження проводилося відповідно Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011-2015 р.р. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту за темою 2.3 «Науково-методичні засади удосконалення системи підготовки спортсменів у футболі з урахуванням особливостей змагальної діяльності» (№ держреєстрації: 0111U001722).

Мета роботи - обгрунтувати педагогічну технологію управління багаторічним процесом формування техніко-тактичної майстерності футболістів.

Методи дослідження: аналіз спеціальної літератури, аналіз програмних документів, системний аналіз, метод педагогічного спостереження.

Результати дослідження. Аналіз публікацій та педагогічні спостереження дозволили виділити ряд проблем, які пов'язані між собою тісними причинно-наслідковими зв'язками і багато в чому характеризують сучасний стан дитячо-юнацького футболу в Україні:

1. Низький рівень ефективності функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл та академій, що відбивається на підготовці малої кількості талановитої молоді, ігрові можливості яких відповідають вимогам професійного футболу в Україні та Європі.

2. Система змагань у дитячо-юнацькому футболі, не відповідає віковим особливостям і стратегічній меті підготовки спортивного резерву у футболі. Дана проблема, найімовірніше, може вважатися однією з головних, якщо не головною проблемою у вітчизняній системі багаторічної підготовки футболістів.

3. Надмірна орієнтація керівництва і, як наслідок, тренерсько- викладацького складу футбольних шкіл на поточний спортивний результат, починаючи з перших етапів навчання, а не на якість процесу навчання і підготовку креативного гравця. Слід зазначити, що спрямованість на «перемогу будь-якою

ціною» характерна для діяльності більшості спортивних шкіл України, яка негативно впливає на всі аспекти діяльності тренера: критерії оцінки перспективності юних футболістів власне як і роботи самого тренера, дотримання певних організаційно-методичних підходів до побудови навчально- тренувального процесу, а також розуміння ролі і значення змагальної діяльності в процесі підготовки юних футболістів.

4. Низький рівень індивідуальної техніко-тактичної майстерності юних футболістів.

5. Професійний рівень тренерів, які працюють в системі дитячо- юнацького футболу. Беручи до уваги обставини, викладені в третьому пункті, дитячий тренер, як правило, навіть володіючи необхідною теоретико-методичною базою знань (що також далеко не завжди має місце), не використовує їх на практиці, віддаючи перевагу засобам і методам, які спрямовані на форсування тренувального процесу і забезпечення поточного спортивного результату (турнірне становище), а не на поступову, тривалу підготовку кваліфікованої талановитої молоді для професійних і національних збірних команд різного рівня. Враховуючи те, що перші три фактори розглядалися в попередніх публікаціях [6, 7], доповнимо їх новою інформацією і зупинимося на інших моментах, а саме, на розробці технологічної стратегії управління процесом підготовки, яка включає: футбольний характер навчання, послідовність навчання, відповідність тренувальних впливів рівню майстерності і сприйняття дітей, підкріплених осмисленої підказкою і своєчасним стимулюванням гравців.

1. Футбольний характер тренування

По-перше, тренування призначено, перш за все, для відпрацювання (вдосконалення) всіх дій, які зустрічаються в грі. Природно, можна застосовувати різноманітні рухові завдання, які самі по собі можуть бути цікавими, та до того ж ще й з м'ячем. Але тренування не є окремим самостійним заходом. Тренування - це один з моментів в багаторічній тренувальній та змагальній діяльності дітей. Допомога гравцеві поза полем, спілкування з батьками, моніторинг шкільного навчання та інша допоміжна діяльність тренера також є частиною процесу підготовки. У кожному разі, тренування повинно носити футбольний характер. Під цим мається на увазі, по-перше, що м'яч завжди повинен бути присутнім при виконанні різних рухових завдань, а по-друге, гра є кращою формою і засобом для навчання [10, 13, 16, 19, 22]. Разом з тим, сьогодні в діях юних футболістів спостерігається більше шаблонного, ніж спонтанного. Значною проблемою зростання спортивної майстерності юних футболістів стала укорінена система навчання дітей через вправи, в яких споконвічно відсутні ігрові завдання з акцентуванням уваги на сприйнятті та оцінці ситуацій, а сформовані вміння закріплюються в простих ситуаціях, що не вимагають прийняття рішень. Внаслідок цього, у юних футболістів в недостатній мірі формується просторове орієнтування і різнобічність застосування техніко-тактичних дій в ігрових, тренувальних і змагальних умовах [3, 4]. Захоплюючись методом вправ, зовсім забули про гру - самий універсальний засіб для гармонійного розвитку, мислення і характеру дитини. Футбол - це гра. Відповідно, і заняття має бути схожим на гру, навіть якщо воно проводиться без м'яча. Сьогодні моделлю заняття слугує не гра, а вправа. Звідси і переконання, що все відбувається від ідеї (вправи), а не від природи (гри). Гра - засіб для розвитку абстрактного мислення - підміняється арифметикою. Але скільки не підраховували

ТТД - це всього лише кількісний показник, слідство. Причину треба шукати в майстерності, а майстерність залежить від якості навчання. Як справедливо зауважив український дитячий тренер П. А. Пономаренко [10]: «Навчити грати за допомогою тільки одних вправ - утопія. Вправа - це теорія, а гра - практика. Хоч скільки не вправляйся з м'ячем, грати не навчишся».

Звернемося до історії футболу. Основні успіхи радянського футболу, як відомо, в минулому - у часи, коли набір в спортивні школи проводився з 13-14 років, а не з 9-10 років - у сімдесяті роки і з 7-8 років - у вісімдесяті роки. Саме цим пояснюється той факт, що гравців старшого покоління якраз «вулично-дворовий» футбол і виховав. У спортивні школи вони потрапляли вже особистостями, індивідуально сформованими у футбольному плані. Таким чином, позначаються дві сили що направляють на початковому етапі становлення спортивної майстерності: «дворовий футбол» і «організований футбол». Футбол, як і все в природі, має свої закони розвитку. Професійний футбол не виникає з нічого, він починається з футбольних шкіл, а школи - з вулиці. Раніше вулиці - «сіяли», школи - «вирощували», професійні команди - «збирали врожай». Зник «дворовий» футбол. З ланцюга системи (вулиця - футбольна школа - професійна команда) випала дуже важлива перша ланка – вулиця.

У фізіології є такий вираз: "Функція формує орган". У нашому випадку вулиця якраз і була тієї функцією, яка формувала яскравих самобутніх футболістів. Посадивши хлопців за «футбольні парти», замінивши гру вправою, тим самим фактично навчання починається з знищення у дітей всякого стимулу до самостійної дії, свободи мислення, беззаперечного виконання завдання. Тим паче, необхідно пам'ятати, що творчість дітей - це самовираження, самоствердження, а не вишкіл. Звідси випливає висновок: був «дворовий» футбол і були гравці - футбольні особистості: немає «дворового» футболу - є гравці, але немає особистостей [10]. Солідарний з цією позицією відомий голландський фахівець R. Michels [16], який відзначає, що тренування повинно проходити у формі гри, так само як і в «вуличному» футболі. Що вуличний футбол - це сама природна система навчання, яку можна знайти. Тай до того ж, граючи, без труднощів опановуєш тактичні принципи командної гри. Він також звертає увагу на те, що на тренуванні не слід працювати над тим, з чим гравець навряд чи зможе зіткнутися на полі під час гри, наприклад, бігати навколо поля, тренувати координацію, бігати на короткі дистанції або відпрацьовувати техніку по обгону суперника, опановувати техніку бігу та ведення м'яча. Це марна трата дорогоцінного часу. Такі форми тренування не тільки не надихають, а попросту вбивають в гравцеві всякий ентузіазм, яким би молодий він не був. У процес тренування постійно повинні включатися складові частини реальної гри, оскільки таким чином розвиваються необхідні навички для гри 4 на 4, 7 на 7 та 11 на 11. До сказаного можна додати, що тренування, де психологічний фон негативний у принципі малоефективне. Людина, а тим більше дітина, завжди намагається відгородитися від негативної психічної ситуації, в якій вона опинилася. Мало того вона намагається не запам'ятовувати, вірніше не засвоювати, ті негативні стани в яких вона відчувала дискомфорт. Природа передбачила цей захисний механізм, для того, щоб людина сама себе не руйнувала. Разом з тим вітчизняна практика зводиться до того, що учневі футбольної школи постійно намагаються нав'язати,

що на тренуваннях треба «працювати, працювати і працювати», і що, тільки так можна стати гарним футболістом. Як результат такої мотивації - пам'ять юного спортсмена відразу ж після тренування намагається мінімізувати вплив тих негативних станів, які він відчував на занятті, а саме дитина їх намагається не запам'ятовувати. А так як в основі всіх рухових навичок людини закладені психічні процеси, то природно, те чому навчалися в негативному емоційному стані, буде запам'ятовуватися з великими труднощами. А якщо й запам'яталося, то людина намагатиметься до цього негативного стану не повертатися. Але і це тільки частина негативних наслідків. Головний негативний наслідок полягає в тому, що в результаті таких тренувань, не відбувається достатніх змін у фізіологічних системах організму людини, а отже, і не досить розгортаються адаптаційні процеси. З цього можна зробити висновок, що заняття, які супроводжуються негативними емоціями, малоефективні, і цілком є неприйнятними в сучасній системі підготовки юних талантів для професійного футболу.

По-друге, враховуючи те, що у футболі завжди присутнє прагнення до перемоги у матчі або в єдиноборстві за рахунок цілеспрямованих дій, то всі рухові завдання під час тренування повинні бути підкріплені смисловим змістом їх виконання. Як у діях малюків, що намагаються просто доставити м'яч у бік воріт суперника, так і в діях підлітків та юнаків, що відпрацьовують оборонні або атакуючі взаємодії, основна ідея, що стоїть за всіма цими діями - «доставити м'яч до воріт суперника з метою ...» , або ж « відпрацьовувати оборонні аба атакуючі взаємодії з метою ... ». Якщо перспективна молодь виконує передачі м'яча в рамках рухового завдання, в якому відсутні напрямок, суперники, логічне продовження епізоду, не вирішується головне завдання - забити м'яч (наприклад, не віддавати м'яч у зворотному напрямку або поперек, тримання м'яча в «квадраті» без цілі тобто воріт), дані завдання не вважаються футбольними за характером. Для того щоб завдання мало сенс з точки зору розвитку гравців, то передачі повинні здійснюватися в контексті вірного вибору позиції, напрямку і потрібної швидкості руху м'яча, або ігрового моменту і відповідно його реалізації, а коли прийом м'яча то в русі з відходом убік або з розворотом на 180 градусів, або прийом м'яча не стоячи спиною до суперника, а в впівоберта з тим щоб бачити м'яч, опікуна і партнерів тощо [10].

Як наслідок, в матчі велика кількість поперечних передач і назад, а не за спину суперника. Мало гострих атак і ударів по воротах. Команди грають не у футбол, а в " квадрат" 11х11, де головне не гол, а тримання м'яча. Функціональність і ситуационность, як підкреслює S. D'Ottavio [12] повинна лежати в основі процесу навчання, немає ніякого сенсу тренувати техніку, тільки для техніки, якщо це не буде пов'язано (функціональність) з змістом (ситуація), і підтверджено практичним застосуванням. Це означає тільки те, що становлення спортивної майстерності юних футболістів має відбуватися виключно в умовах, максимально наближених до гри. Тому в даному випадку: «виконувати передачу м'яча (одночасно із іншими діями) з метою ...». Ці дії «з метою ...» є похідними від сенсу гри - перемоги. У футбол грають з метою забити і перемогти. Команда атакує, щоб за рахунок розвитку атак і створення гольових моментів, домогтися взяття воріт суперника. Команда обороняється, щоб, за рахунок руйнування атак суперника, не пропустити м'яч у свої ворота. Тому, будь-які рухові завдання,

призначені для вдосконалення атакуючих і оборонних навичок у гравців, повинні випливати з сенсу і правил гри у футбол. Наприклад: гравця, який жорстко виконує підкати на тренуванні і травмує при цьому партнерів, але не одержує зауважень від тренера, під час матчу чекає гірке розчарування. Проти його команди будуть призначатися необов'язкові штрафні удари, внаслідок чого вона, можливо, буде пропускати м'ячі, а сам гравець, в результаті отриманих жовтих і червоних карток, буде змушений пропускати матчі. Тому знову ж таки: «йти в підкат з метою ...».

2 . Послідовність навчання

В основі багаторічного процесу становлення техніко-тактичної майстерності лежать ті ж закономірності, що й при формуванні рухової дії, звідси успіх процесу навчання цілком і повністю буде залежати від того, наскільки тренер володіє необхідними знаннями, що дозволяють раціонально побудувати і правильно управляти навчально-тренувальним процесом в окремо взятому занятті, так і на етапах багаторічної підготовки футболістів.

Процес навчання техніко-тактичним діям підрозділяється на ряд етапів:

- **Етап ознайомлення (міркування і усвідомлення).** Щодо, навчально- тренувального заняття, то гравці повинні розуміти, що заплановано виконати в ході цього заняття, що саме належить відпрацьовувати, і як це пов'язано з попередніми тренуваннями або матчами. Заняття може бути організовано по різному. Гравцям можна запропонувати просту футбольну ситуацію, в якій би вони зіткнулися з тим епізодом і з тими власними діями, які і є предметом тренування/рухового завдання. У процесі навчанні тренер повинен заохочувати і закріплювати правильну дію гравця, а не результат, тобто стимулювати його до пошуку можливих рішень. Інший варіант донести до гравців сенс тренування - це забезпечити просту і ефективну демонстрацію досліджуваної рухової дії або показати гравцям відеофрагменти їх власної гри. Подібне ознайомлення також може бути проведено за допомогою замальовок/схем, використовуваних тренером для опису проблеми, над вирішенням якої належить працювати. Тренер може задати тон тренуванню за рахунок питань та висловлювань про епізоди з попередніх тренувань або матчів. Можливий ще один варіант підштовхнути гравців до роздумів. Це нічого їм не говорити про зміст заняття, а розставивши ворота, фішки, конуси, маленькі ворота і інший допоміжний матеріал, поставити їм питання: на що буде спрямоване тренування?

Тренер повинен розуміти, що вчити це не тільки пояснювати і показувати, виправляти помилки і давати поради. Це насамперед - уміння створювати такі умови в тренувальному процесі, які без слів і примусу сприяють вихованню рухових навичок [10]. Для самих юних футболістів етап початкової підготовки полягає виключно в ознайомленні та розпізнаванні тих ігрових ситуацій, з якими вони стикаються у своєму варіанті гри (2 х 2, 3 х 3, 4 х 4). У цьому відношенні показовим є підхід прийнятий Федерацією футболу Італії. Так, у роботі з юними футболістами акцент роблять на широке використання ігор та ситуаційних ігрових завдань, які повинні починатися якомога раніше, не чекаючи становлення техніки, так як остання буде поліпшуватися завдяки побудові тренувального процесу відповідно до вимог реальної гри [13]. Стосовно до багаторічної підготовки, то головне завдання цього

етапу - закласти різнобічну базу загальних і спеціальних рухових навичок. Без фундаменту, який складається з чудової координованості, спеціальних рухів, доведених до автоматизму, про технічне зростання не може бути й мови, тому що подальше фрмування техніко-тактичної майстерності багато в чому залежить від рівня розвитку координаційних здібностей.

➢ **Етап навчання.** Цей етап насправді і є ключовим, суттю тренувального заняття. Саме на ньому вдосконалення ігрової діяльності має призвести до довгострокового розвитку спортивної майстерності футболіста. За допомогою заздалегідь обраного ситуаційного рухового завдання, гравці змушені самостійно приймати рішення і його реалізовувати для досягнення позитивного результату. Наприклад, розвиток швидкої атаки. В даному випадку, тренер отримує чітке уявлення про атакуючі дії підопічних (передачі і прийом м'яча, переміщення, вибір позиції і т.п.), які аспекти потребують поліпшення і де необхідне втручання і коригування. У процесі заняття тренер може використовувати різні методики навчання:

- припинити виконання рухового завдання (але не надто часто), задати питання, підказати, навести приклад, продемонструвати тощо;
- спростити або ускладнити умови виконання рухового завдання (кількість гравців, розміри поля, правила гри).

Головне, щоб тренер розумів і передбачав наслідки внесених ним змін. Таким чином, скориговані дії гравців є предметом його пильної уваги. Варто відзначити, що на практиці стратегія навчання юних футболістів часто зводиться до використання повторного методу і копіюванню стандартних моделей тренування, що набуває часом масштаби одноманітності (монотонності), незважаючи на застосування різних методів виконання рухових завдань та моделювання серій ігор. Більше того, декларація про широке використання ігрового методу, найчастіше зводиться до застосування різноманітних естафет і рухливих ігор, а двосторонній грі (міні-футболу), як правило, відводиться 15-20 хвилин заключної частини заняття. І що, найголовніше, дитячі тренери гру в футбол використовують не як один з основних і обов'язкових засобів підготовки з акцентом на засвоєння конкретних тактичних завдань, а як якийсь заохочувальний елемент, який діти, за певних обставин, ще повинні «заслугувати», або взагалі можуть бути позбавлені з «педагогічною» або «виховною» метою [9]. Разом з тим, під впливом сучасних інноваційних підходів, які базуються на теорії диференційованого навчання, зріс обсяг варіацій процесу навчання рухам. Це призвело до розбіжності, між так званим постійним (навчання по «шаблонами» з програмуванням дій) і змінним (варіабельність дій в різних ігрових ситуаціях), останнє стало основою системи навчання технічним навичкам з використанням тактичних принципів. А саме, навчання діям в нападі та захисті залежно від фази гри, ігрової позиції, просторової орієнтації, напрямку і швидкості руху м'яча (партнера/суперника) [17].

Важливо, щоб тренер, навчаючи техніці, ставив юного гравця в такі умови, коли той свідомо сприймав би і своєчасно оцінював ефективність своїх дій при атаці і обороні, тим самим створював би позитивну мотивацію для навчання.Щодо, наприклад, навчання техніці удару в ціль не просто

використовувати повторний метод, а необхідно чергувати умови їх виконано в різних серіях: спочатку удари з невеликої відстані, в подальшому з акцентом на сильний удар, потім з акцентом на точність, з тим, щоб досягти сталості і стабільності в усіх ударах в ціль [14]. До цього слід додати, що ніякі рухові завдання не повинні виконуватися на місці - все робити в русі і на швидкості [10].

Таким чином, створення варіативних умов виконання елементів техніки дозволяє дитині відібрати найбільш точні, результативні, економічні характеристики у виконанні руху, а також:

- ✓ оволодіти базовими руховими навичками в такій мірі, щоб бути здатним правильно виконувати досліджувані дії в цілому і їх окремі підсистеми з варіативними зусиллями, але в спрощених умовах;
- ✓ домогтися розвитку кондиційних рухових якостей і психічних властивостей, які проявляються в досліджуваному руховому завданні;
- ✓ ознайомитися з основами тактики гри у футбол.

Ще один момент, щодо методики тренування і методики навчання, які не є синонімами. Практичне наповнення їх значно відрізняються. На жаль, в даний час в дитячому футболі, переважає тренування з численними підзадачами з навчання. А при такому «комплексі» навчання якраз і не відбувається [22]. У тренуванні основна увага повинна бути приділена ключовому елементу, наприклад, реалізації гольових моментів і всім супутнім цьому діям (ударам, грі головою, ривкам, стрибкам тощо). Замість цього, навпаки, занадто багато часу приділяється розвитку атаки до безпосереднього створення гольового моменту біля воріт суперника.

Основне завдання з навчання повинно бути одне: або обманний рух, обведення, відбір, або удар чи передача м'яча. Це не означає, що навчання технічного елементу відбувається ізольовано, без зв'язок, наприклад:

- ✓ прийом м'яча з відходом;
- ✓ обманний рух «оманливий замах» з наступним ударом;
- ✓ прийом м'яча з наступною передачею тощо.

Тому, важливо вибрати основний елемент для навчання, зробити на ньому акцент, зосередити на ньому увагу, тимчасово випускаючи з поля зору другорядні технічні прийоми для даного заняття [9]. Завдання другого етапу (етап попередньої базової підготовки) вирішується за допомогою комплексних завдань. Футболіст повинен навчитися техніці володіння м'ячем в різних взаємозалежних з грою діях. Комплексні завдання - одна із сходинок в нескінченній сходах вдосконалення від простого до складного.

- ➢ **Етап застосування.** До третього етапу навчання слід переходити, коли футболіст засвоїть стабільну техніку рухового завдання, виконуючи його з варіативними зусиллями в оптимальних умовах. Тому тренер повинен дуже ретельно стежити за тим, чи відбивається відпрацьовуваний на попередньому етапі навчання навчальний матеріал у діях гравців на даному етапі застосування. Він повинен активно робити гравцям зауваження, наставляти і підказувати їм, інколи в деталях, інколи зупиняючи гру і даючи вказівки. Природно, завершальна частина навчання - це двостороння гра. Вона

забезпечує логічну, осмислену лінію розвитку для всієї команди в цілому і для кожного гравця окремо, а також є еталоном для перевірки загальних завдань, що стоять в тій чи іншій віковій категорії, похідних завдань для побудови атаки, оборони, переходу від атакуючих до оборонних дій і навпаки, і завдань на конкретне тренування.

Таким чином, завдання третього етапу (етапи спеціалізованої базової підготовки та підготовки до вищих досягнень) - навчити гравця ефективно і якісно застосовувати технічні прийоми в екстремальних умовах, а головне вирішувати тактичні завдання до прийому м'яча. Цієї форми організації навчання (виконання технічних прийомів в екстремальних умовах) потрібно дотримуватися на кожному занятті, дещо видозмінюючи тільки зміст.

3 . Брати до уваги рівень групи

У практичну діяльність дитячо-юнацьких команд часто привносяться методи роботи з кваліфікованими футболістами, що вказує на нерозуміння суті тренувального процессу з дітьми. Разом з тим, в тренувальному процесі завжди існує предмет тренування, який визначається тим, що діти вміють на певному етапі свого розвитку, як вони сприймають своє оточення, до чого вони вже (або ще не) готові в процесі навчання. Іншими словами, ознакою якісного тренування є чітка відповідність віку, рівню, амбіціям і досвіду гравців (табл.1). Головний принцип тренування - рухове завдання повинно стимулювати, бути досить складним, але разом з тим не повинно бути нездійсненним.

Таблиця 1

Вікові особливості навчання юних футболістів [13]

Вік гравця	Особливості навчання
6 – 8 років	● Дитина показує певний егоїзм (егоцентризм), тому необхідно, щоб у кожної дитини завжди був м'яч. ● Дитина допитлива і постійно хоче грати, тому для задоволення її бажань, а також розвитку базових кондиційних рухових якостей і координаційних здібностей широко використовуються ігрові завдання та ігри з елементами бігу, ударів по м'ячу, стрибків, перекидів, кидків тощо. ● Тренер повинен підходити творчо до навчання з тим, щоб стимулювати рухову активність дітей. Тому, тренування повинно бути не суворо «запрограмованим», яке носить директивний характер, а спонтанним зі спокійною і рівною атмосферою виконання завдань. ● Навчання основам техніки проводиться через міні-ігри (2:2, 3:3, 4:4), на малих полях і з полегшеними м'ячами.
8 – 10 рокыв	● Поступово долається егоцентризм, поліпшуються відносини між хлопцями, зростає організованість у тренувальній діяльності. ● Базові рухові здібності починають перетворюватися в технічні навички. Гра вчить як діяти в різних ситуаціях. ● Тренер повинен позитивно оцінювати ініціативу хлопців, сприяти їх творчості і фантазії. Рухові завдання повинні стимулювати до пошуку самостійного рішення. ● Дриблінг і удари по воротах, ситуативні ігрові завдання та міні-ігри (5:5; 6:6, 7:7) є основними елементами навчання.
10 – 12 років	● Підключення до дій групи сприяє поліпшенню міжособистісних відносин, що виходять за рамки команди. ● Підвищується точність рухових дій, поліпшується концентрація уваги, зростає вмотивованість. Можна пропонувати більш аналітичну діяльність. ● Процес навчання може корегуватися. Роль тренера набуває іноді директивний характер. Тим не менш, не повинні забувати, що в тренувальній діяльності завжди повинен

	переважати ігровий аспект. ● Збільшується час проведення заняття. Розвиваються технічні навички та тактичні вміння згідно ігрової ситуації. Ігри 7:7, 8:8, 9:9 на обмеженому просторі.

Яким би важким не було завдання, воно, в кінцевому рахунку, стає доступним і легким завдяки поступовому і послідовному навчанню. А від складного, є тільки один шлях - до ще більш складного [10]. Тому, якість навчання залежить багато в чому від діяльності тренера. Саме тренер ставить завдання, визначає рухові завдання і їх спрямованість, здійснює контроль і управління тренувальним процесом. Одним з важливих напрямків вдосконалення підготовки спортивних резервів для професійного футболу повинна стати сучасна технологія побудови тренувального процесу на базі індивідуально-диференційованого навчання, розвитку та виховання молодих футболістів [8]. Футбол для дітей, як і участь у змаганнях, є способом прояву в грі, насамперед, індивідуальних умінь і навичок, створених у тренувальній роботі. Саме тому в розумінні індивідуальності слід виходити з їх характеристик як психо-функціонального оптимуму, що служить основою для досягнення запланованих результатів. У цьому зв'язку важливо, щоб цільове завдання на певний тренувальний цикл відповідало індивідуальним особливостям і руховому потенціалу конкретної дитини. Разом з тим, цій вимозі не відповідає в повній мірі середньогруповий критерій планування тренувального завдання [1].

У цьому зв'язку варто спеціальну увагу приділити проблемі, що передує руховій активності. У зв'язку зі складністю оволодіння руховими навичками, що складають основу формування технічних прийомів, у програмних документах для спортивних шкіл «модельні заняття» зорієнтовані на роздільне навчання техніці і тактиці, в сумі що становлять 45-50% тренувального часу, а не на становлення індивідуальної техніко-тактичного майстерності [11]. Чи не в цьому причина того, що на початкових етапах підготовки у змаганнях часто перемагає не той, хто більш технічний і краще мислить в тактичному плані, а той, хто фізично більш підготовлений. Вікові показники виконання спортивних розрядів підтверджують те, що їх досягнення залежить більше від розвитку психофізіческіх якостей, ніж від спортивного стажу контингенту. Так діти, що прийшли, наприклад, в настільний теніс у віковому діапазоні від 7-ми до 14-ти років приблизно до одного і того ж часу досягають звання майстра спорту (А. І. Мізін, 1999). Іншими словами, саме руховий потенціал гравця лімітує рівень освоєння техніко-тактичних дій: при хорошому фізичному стані і відповідній руховій базі швидше і оптимальніше формується техніка гри. При цьому час, що витрачається на подолання ступенів майстерності дітьми, що прийшли в футбол в 7 років, становить у середньому 12-13 років, 10-річними - 10-11, а 14-річними - всього 8-9 років. Основні «стрибки» по «розрядних сходах» юні футболісти роблять до 14-15 років. До цього періоду у них, враховуючи сенситивні періоди формування рухових умінь, вже є певна культура рухів, що багато в чому визначає успішність спортивної кар'єри. У цьому цілком закономірно можна бачити підтвердження ідеї В. М. Дьячкова (1967) про принцип спрямованого сполучення: техніко-тактична підготовленість спортсмена не може випереджати розвитку його психофізичних якостей і розумових здібностей. Наприклад, навчання груповим взаємодіям доцільно застосовувати тільки тоді, коли психологічні основи тактичних дій будуть вже в стадії формування. Не раніше 10-11-річного віку,

хоча окремі рухові завдання в загальному контексті заняття можна застосовувати і з 8-ми років. Потрібно тільки враховувати, щоб на дитину не було великого тиску з приводу прийняття рішень. Різкі зауваження, звичайно, підвищать концентрацію і стійкість уваги, змусять працювати мислення. Однак така постійна активізація уваги може дорого коштувати - вона поставить перешкоду інтуїтивним рішенням і творчості. Навчання командним тактичним діям (ігрові завдання з одним м'ячем), має починатися з 13-14-ти років і не раніше. Тому, що тільки до 14 років "дозріває" орієнтовна основа ігрової дії. І групові взаємодії дадуть результат, якщо створена хороша база індивідуальної техніко-тактичної майстерності [9].

4. Правильна тренерська підказка

Крім вище розглянутих вимог, яким повинно відповідати тренування, велике значення також має і безпосередній внесок тренера в процес навчання - все, що потрапляє під визначення «те, що тренер бачить, робить і говорить». Тренер створює умови для якісних тренувальних ситуацій, значення яких він розуміє і які він може помістити в звичний для розуміння гравців контекст. Звідси, головне правило, якого має дотримуватися кожен тренер: озаглавити будь яке тренувальне завдання, вказавши на початку кожного тренування, що сьогодні будемо робити.

Дидактична задача тренера починається з пояснення конкретного завдання, яке належить виконати. Часто методами які застосовуються під час навчання є: показ (демонстрація) і розповідь (усне пояснення), або їх поєднання. Н. Г. Озолін (1970) вважає, що «...утворення рухової навички починається не з моменту практичного виконання (як це нерідко вважають), а раніше, разом із створенням уявлення про досліджувані рухи». У процесі навчання руху у юного футболіста повинна розвинутися така координаційна складова, як точність рухів, що залежить від трьох чинників:

- ✓ точності образу: чим точніше образ, тим точніше рух (програмуюча частина - мозок, виконуюча частина - м'язи);
- ✓ чим краще підготовлена виконуюча частина, тим точніше рухи;
- ✓ чим краще підготовлена ідеомоторна частина, тим точніше рухи (Г. А. Кузьменко, 2008).

Часто виникає питання: якою мірою технічні навички та тактичні вміння поєднуються з завданням розвитку творчої обдарованості футболістів, не пригничують наслідування і творчі здібності футболіста? Відповідь на це питання була дана ще К. Д. Ушинським (2004). Він говорив, що саме з наслідування, при вірній її організації, виростає самостійна творчість. Усяка творчість неможлива без попереднього оволодіння певними навичками. Усяка творчість включає в себе в якості необхідних складових елементів відповідні навички. Як тільки учень в основному опанує тим чи іншим навиком, треба заохочувати його спроби вносити в дії елементи творчості.

У тренуванні футболістів для розвитку творчості особливе значення мають індивідуальний підхід, форма самостійних занять і довільних рухових завдань [2]. Окремо необхідно уточнити, що:

✓ **дивитися** - не означає спостерігати: необхідно, щоб кожен тренер вказував юним футболістам «за чим спостерігати» і показував, відповідно з інтелектуальним рівнем, тільки важливі речі. Виконання має бути спочатку у відповідному темпі, потім повільніше;

✓ **говорити** - не означає пояснювати: якщо використовується у якості дидактичного засобу мова, то вона повинна бути досить простою, але точно окреслюючи рухове завдання;

✓ **якщо здійснюється показ і пояснення одночасно**: тренер повинен думати, особливо про мовну частину, складаючи короткі речення з простими завданнями;

✓ **як слова, так і мовчання мають значення послання**: впливає і те, і інше, і в деяких випадках можуть не відповісти на дані повідомлення. Одна інформаційна одиниця називається посланням. Кожне послання містить звістку або команду. Приклад послання: «важливо, щоб ти стрибав на нозі»; або «стрибай на нозі». Це дві пропозиції, що передають одну і ту ж інформацію, однак за допомогою двох різних команд. Після того, як діти розпочали виконання рухового завдання, тренер здійснює аналіз дій гравців («те, що бачить»). Потім, втручаючись, зупиняючи, роблячи зауваження, ставлячи запитання, подаючи приклад таким чином тренер впливає на гравців, змушує їх самим знаходити / пропонувати рішення. Також, нічого не кажучи і не питаючи, він може змінити організацію рухового завдання, таким чином переходячи до наступного етапу навчання. Тому професіоналізм тренера полягає не тільки в правильній/ввічливій манері говорити, фанатизмі, вимогливості або чуйності, але і в його чіткому розумінні, на що він повинен звертати увагу в діях гравців, які заходи необхідно вжити, і в який момент потрібно щось сказати. Для цього необхідний високий рівень педагогічної майстерності - робота дитячого тренера це складна і не кожному доступна професія.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Аналіз спеціальної науково-методичної літератури та програмного матеріалу, а також результатів педагогічних спостережень дозволили визначити педагогічну стратегію управління багаторічним процесом навчання юних футболістів, які необхідно реалізувати в системі дитячо-юнацького футболу України:

- основною моделлю проведення занять має стати гра. Інтегрувати всі аспекти гри (пізнавальні, тактичні, технічні та фізичні). Раціонально використовувати час на навчання, з урахуванням того, що діти ефективно сприймають матеріал, якщо він безпосередньо пов'язаний з грою у футбол;
- підґрунтям системи навчання технічним навичкам має стати використання тактичних принципів;
- функціональність і ситуаційність, повинні бути в основі процесу навчання, немає ніякого сенсу тренувати техніку, тільки для техніки, якщо це не буде пов'язано (функціональність) зі змістом (ситуація), і підтверджено застосуванням на практиці ситуаційно-ігрового методу;
- у тренувальній діяльності керуватися індивідуально-диференційованим підходом, спрямованим на розвиток техніко-тактичної майстерності (ігрового інтелекту) у футболіста;
- побудувати логічні, прогресивні етапи техніко-таткіческой підготовки з використанням індивідуально-групового методу навчання, що відповідають віковим стадіям розвитку дітей;

- у процесі навчання на кожній стадії розвитку дітей використовувати комплексні навчальні програми, з тим щоб охопити всі аспекти гри, особливо у взаємозв'язку техніки з тактикою. Кожен навчальний матеріал повинен враховувати не тільки особливості змагальної діяльності, а й вік учасників змагань;
- в тренуванні основну увагу слід приділяти ключовому елементу, тимчасово випускаючи з поля зору другорядні технічні прийоми для даного заняття;
- навчаючи техніці, ставити юного гравця в такі умови, коли той свідомо сприймав і своєчасно оцінював ефективність своїх дій при атаці і обороні, тим самим створюючи позитивну мотивацію для навчання;
- ігри та ігрові завдання більше задоволняють і мотивують юних гравців, ніж вправи на техніку і фізичну підготовку;
- проявляти терпіння, надати дітям достатньо часу для освоєння кожного кроку протягом всього довгого шляху навчання, щоб стати зрілою і щасливою людиною, так само як і хорошим футболістом.

Варто зазначити, що за існуючої організації проведення дитячо-юнацьких змагань та оцінки тренерської роботи з юними футболістами, особливо на етапах початкового навчання, впровадження будь якої теоретично прогресивної методики не забезпечиться на практичному рівні. Тому цілеспрямоване формування спортивної майстерності можливе лише за наявності організаційних передумов, що забезпечують життєздатність і пріоритет техніко-тактичної підготовки в навчально-тренувальному процесі з юними футболістами.

Отримані результати досліджень будуть покладені в основу розробки навчальної програми та методичного керівництва для тренерів спортивних шкіл, клубів та академій з футболу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губа В. П. Индивидуализация подготовки юных спортсменов / В. П. Губа, П. В. Квашук, В. Г. Никитушкин. — М.: Физкультура и Спорт, 2009. - 276.

2. Губа В. П. Организация учебно-тренировочного процесса футболистов различного возраста и подготовленности: учебное пособие / В. П. Губа, А. В. Лексаков - М. : Советский спорт, 2012. - 176 с.

3. Кашкаров В. А. Организационно-обучающая игра как метод развития творческого мышления юных футболистов: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 ,,Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры". - М., 1996. - 22 с.

4. Никитушкин В. Г. Многолетняя подготовка юных спортсменов: монография / В. Г. Никитушкин. – М.: Физическая культура, 2010. - 240 с.

5. Николаенко В. В. Тренировочный процесс в системе многолетней подготовки юных футболистов: сравнительный анализ / В. В. Николаенко // Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): Зб. наук. праць. - К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. - Випуск 3 (46) 14. – С. 51-58.

6. Николаенко В. В. Концептуальные подходы к разрешению противоречия между тренировочной и соревновательной деятельностью в детско-юношеском футболе / В. В. Николаенко // Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): Зб. наук. праць. - К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. - Випуск 4 (47) 14. – С. 104-116.

7. Николаенко В. В. Индивидуально-дифференцированный поход к тренировочному процессу на этапах многолетней подготовки футболистов / В. В. Николаенко // Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): Зб. наук. праць. - К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. - Випуск 5 (48) 14. – С. 98-107.

8. Петухов А. А. Футбол. Формирование основ индивидуального технико-тактического мастерства юных футболистов. Проблемы и пути решения: монография / А. В. Петухов. - М.: Советский спорт, 2006. - 232 с.

9. Пономаренко П. А. Учись видеть поле. – Донецк: РИП «Лебедь», 1994. - 112 с.

10. Футбол: Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву та шкіл вищої спортивної майстерності / В. Г. Авраменко, В. І. Гончаренко, О. М. Джус та ін. – К.: Науково-методичний комітет ФФУ, 2003. – 106 с.

11. D'Ottavio S. L'apprendimento della tecnica calcistica: come rendere funzionale l'insegnamento / S. D'Ottavio // Sport & Medicina, 2011. - № 2. - P. 49-57.

12. Guida Tecnica Per Le Scuole Di Calcio / Federazione Italiana Giuoco Calcio: Settore Giovanile e Scolastico. – Roma, 2008. - 572 p.

13. Hegen P. Lernen an Unterschieden und nicht durch Wiederholung / P. Hegen, W. Schöllhorn // Fussballtraining. – 2012. – № 3. – S. 41–52.

14. Kormelink H. Developing Soccer Players: The Dutch Way / H. Kormelink, T. Seeverens: bfp Versand, onLi Verlag, 1997. – 143 p.

15. Michels R. Team Building: The Road to Success / R. Michels: Cardinal Publishing Group, 2001. – 298 p.

16. Pircher M. Differenzielles Torschusstraining Im Fußball / M. Pircher. – Munchen: Stiebner Verlag GmbH, 2009. - 120 s.

17. Ruiz L. Spanish Soccer Coaching Bible: Youth & Club / L. Ruiz. – Michigan: Reedswain Publishing, 2002. - Vol. 1. – 308 p.

18. Schomann P. Kinderfußball: Ausbilden mit Konzept 1 / P. Schomann, G. Bode, N. Vieth. - Munster: Philippka-Sportverlag, 2014. – 368 p.

19. The Future Game - Elite. The Football Association Technical Guide For Young Player Development / The Football Association. – London, 2010. – 275 p.

20. Turpin B. Preparation et entrainement du footballeur / B. Turpin: Editions Amphora, 2002. - Tome 1-2.

21. Wein H. Spielintelligenz im Fußball - Kindgemäß trainieren / H.Wein. - / H. Wein. - Aachen: Meyer&Meyer, 2011. - 368 s.

Пітин Мар'ян
Львівський державний університет фізичної культури

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ТА ШЛЯХАМИ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

Теоретична підготовка має свою частку у межах реалізації системи підготовки спортсменів та повинна бути присутньою на усіх етапах їх багаторічного удосконалення. Це ставить вимогу деталізованого вивчення структури та змісту системи знань, засобів і методів теоретичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів із врахуванням характерних особливостей виду